

ЧАСТИНА 1

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ

ТЕМА 1. ПРАВО ЄС У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ

Вступ

- 1. Поняття права ЄС у сфері кримінальної юстиції**
- 2. Принцип взаємної довіри та взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах**
- 3. Компетенція ЄС у сфері кримінальної юстиції.**
- 4. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції: рівні правового регулювання**
- 5. Співвідношення права ЄС у сфері кримінальної юстиції та національного і міжнародного права.**

Висновки

Тестові завдання

Практичний кейс

Рефлексії

Вступ

У темі «Право ЄС у сфері кримінальної юстиції» буде розкрито:

1. Поняття права ЄС у сфері кримінальної юстиції

Ви ознайомитеся із особливостями формування права ЄС у сфері кримінальної юстиції, його основними напрямками, метою, завданнями та специфікою просторової дії.

2. Принцип взаємної довіри та взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах

Ви дізнаєтеся про зміст та значення принципу взаємної довіри у сфері кримінальної юстиції, практичним втіленням якого є принцип взаємного визнання рішень у кримінальних справах, що є ключовими принципами співпраці держав-членів у рамках простору свободи, безпеки і справедливості.

3. Компетенція ЄС у сфері кримінальної юстиції

Буде пояснено специфіку розмежування повноважень між ЄС і державами-членами у сфері кримінальної юстиції, а також розкрито зміст правових гарантій, які забезпечують захист національних інтересів держав-членів у сфері кримінально-правової політики від надмірного втручання з боку ЄС.

4. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції: рівні правового регулювання

Буде розкрито специфіку правового регулювання у сфері кримінальної юстиції на трьох рівнях – міжнародному, наднаціональному та національному.

5. Співвідношення права ЄС у сфері кримінальної юстиції та національного і міжнародного права

На основі практики Суду ЄС представлено детальне пояснення особливостей співвідношення первинного та вторинного права ЄС з правом держав-членів та міжнародним правом, зокрема міжнародними договорами із третіми країнами.

1. Поняття права ЄС у сфері кримінальної юстиції

Право ЄС у сфері кримінальної юстиції – це відносно новий напрямок у праві Європейського Союзу, який динамічно розвивається.

До заснування Європейського Союзу у 1992 році співпраця держав-членів у кримінальних справах здійснювалася на основі численних міжнародних універсальних та регіональних договорів, передусім укладених у рамках Ради Європи. Лише згодом, зі створенням ЄС та необхідністю поглиблювати процеси економічної інтеграції навколо Спільного ринку, у рамках якого мало бути забезпечено вільне пересування товарів, послуг, осіб та капіталу, у межах так званої третьої опори держави-члени погодилися «розвивати тісну співпрацю у сфері юстиції і внутрішніх справ» (ст. В Договору про ЄС у редакції Маастрихтського договору 1992 р.). Співпраця в кримінальних справах у рамках тогочасного ЄС розглядалася радше як компенсаційний механізм, який мав нейтралізувати загрози і виклики для належного функціонування єдиного митного простору. Це здійснювалося на основі рекомендаційних актів Союзу та міжнародних угод, укладених безпосередньо державами-членами.

Поворотним моментом в історії кримінальної юстиції ЄС стало укладання і набрання чинності Амстердамським договором 1999 року, який закріпив нову амбітну мету – гарантувати «високий рівень безпеки у рамках Простору свободи, безпеки та справедливості шляхом координації спільних заходів держав-членів у сфері поліцейської та судової співпраці у кримінальних справах, а також протидії расизму та ксенофобії». Ця мета мала бути забезпечена шляхом тісної співпраці національних компетентних органів із запобігання та протидії організованим злочинності, зокрема тероризму, торгівлі людьми та злочинам проти дітей, незаконному обігу наркотиків і зброї, корупції та шахрайству тощо. Окрім того, із поступовим скасуванням контролю на внутрішніх кордонах між державами-членами Європейського Союзу, зокрема в рамках Шенгенського простору, перед Союзом постав новий виклик – зростання транснаціональних загроз безпеці. Це зумовило потребу прийняття нових спільних інструментів співпраці, спрямованих на зміцнення безпеки як у межах територій держав-членів, так і на їхніх зовнішніх кордонах.

Важливою якісною зміною за Амстердамським договором стало визнання необхідності наближення законодавства держав-членів у відповідних напрямках на основі спільних мінімальних стандартів, спрямованих на криміналізацію і пеналізацію суспільно небезпечних діянь. Такі повноваження були надані Раді ЄС, яка шляхом одностайного погодження відповідних міністрів держав-членів ЄС, була уповноважена приймати спільні позиції, рамкові рішення, рішення та рекомендувати державам-членам прийняття необхідних конвенцій. Зокрема, в період дії Амстердамського Договору було прийнято Рамкове рішення про європейський ордер на арешт, яке є найбільш успішним інструментом співпраці держав-членів і на сьогодні; засновано Євроюст та Європол як структури Союзу.

Чинний на сьогодні Лісабонський договір 2007 року є правовою основою співпраці держав-членів ЄС у кримінальних справах на сучасному етапі. Його ключовою статтею є стаття 3(2) Договору про ЄС, в якій визначено стратегічну мету – підтримувати і розвивати ЄС як Простір свободи, безпеки та справедливості без внутрішніх кордонів, «у якому забезпечено вільне пересування осіб разом із належними заходами контролю за зовнішніми кордонами, притулку, імміграції та попередженням і боротьбою зі злочинністю». Важливо наголосити, що ці три концепції (свобода, безпека та справедливість) за логікою Лісабонського договору є тісно взаємопов'язаними: немає справедливості без свободи та немає безпеки без справедливості. Отже, прогрес в одній із цих сфер не можна вважати справжнім, якщо він базується на регресіях в інших.

Для реалізації цієї стратегічної мети держави-члени передали на рівень Союзу частину своїх суверенних повноважень у сфері кримінальної юстиції та наділили Раду ЄС правом ухвалювати юридично обов'язкові для них акти через механізм кваліфікованої більшості. На практиці це означає, що рішення може бути прийнято за відсутності одностайного погодження, якщо було досягнуто показник необхідної мінімальної кількості голосів. Відтак будь-який нормативний акт стає обов'язковим для усіх країн, не залежно від того, чи голосував за нього відповідний міністр (за деякими виключеннями). Окрім того, до процесу прийняття актів долучається Європейський Парламент, Комісія ЄС уповноважена здійснювати нагляд

за дотримання державами-членами та Союзом відповідного *acquis*, а Суд Справедливості – надавати тлумачення нормам права ЄС у цій сфері, здійснювати судовий контроль та ухвалювати рішення про притягнення до відповідальності за порушення відповідних зобов'язань.

Важливо звернути увагу, що «Простір свободи, безпеки і справедливості» є широкою правовою концепцією, яка не обмежується правом ЄС у сфері кримінальної юстиції. Зокрема, вказаний простір також визначає правові засади регулювання спільної політики у сфері притулку, допоміжного і тимчасового захисту, спільної імміграційної політики, а також судове співробітництво в цивільних справах.

На сьогодні право ЄС у сфері кримінальної юстиції – це важлива складова права Європейського Союзу, яка динамічно розвивається з урахуванням нових викликів та загроз. Вона охоплює:

1. **Кримінальне право ЄС** [термін є умовним], спрямоване на зближення національного кримінального законодавства держав-членів Союзу на основі єдиних правових стандартів визначення об'єктивної сторони суспільно небезпечних діянь і санкцій за їхнє вчинення;
2. **Кримінальне процесуальне право ЄС** [термін є умовним], яке визначає єдині мінімальні стандарти прав учасників кримінального провадження – підозрюваних та обвинувачених, а також потерпілих;
3. **Норми про співпрацю компетентних органів держав-членів ЄС у кримінальних справах** із протидії і боротьби з транскордонною злочинністю та іншими тяжкими злочинами, зокрема, шляхом обміну інформацією, доказами, проведенням розслідувань у рамках спільних слідчих груп, вчинення слідчих дій на території інших держав-членів, визнання та виконання судових рішень тощо.

Правові засади права ЄС у сфері кримінальної юстиції визначені у Розділі V ДФЄС («Простір свободи, безпеки і справедливості»), а саме – Главі 1 «Загальні положення», Главі 4 «Судове співробітництво в кримінальних справах» та Главі 5 «Поліцейське співробітництво». Їхні норми деталізовано у численних актах вторинного права ЄС, м'якому праві, практиці Суду Справедливості.

Мета ЄС у сфері кримінальної юстиції відображена у ст. 67(3) ДФЄС:

“Союз докладає зусиль для забезпечення високого рівня безпеки за допомогою заходів із запобігання та боротьби проти злочинності, расизму й ксенофобії та заходів із координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних органів, а також взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та, у разі потреби, зближення норм кримінального права.”

Право ЄС у сфері кримінальної юстиції має **внутрішній і зовнішній вимір**. Зокрема, воно регулює взаємодію між державами-членами (внутрішній вимір), а також співпрацю з третіми країнами (зовнішній вимір). Так, Угода про оперативне і стратегічне співробітництво України з Європолем 2016 року – це не лише міжнародний договір України, але й джерело права ЄС.

Важливу роль у розвитку права ЄС у сфері кримінальної юстиції відіграють **спеціалізовані установи ЄС** (Європол, Євроюст, Європейська агенція по боротьбі з шахрайством та ін.), які є не лише центрами координації взаємодії держав-членів, але й важливими експертними хабами, що здійснюють глибинний аналіз окремих аспектів злочинності, її динаміки, та дозволяють посилювати ефективність заходів національних компетентних органів.

Вивчаючи особливості права ЄС у сфері кримінальної юстиції варто враховувати специфіку його просторової дії, зокрема, звернути увагу на кілька ключових аспектів:

1. Данія (“opt-out”):

Відповідно до Протоколу № 22, доданого до установчих договорів ЄС, до цієї країни не застосовуються положення Розділу V («Простір свободи, безпеки, правосуддя»), а також нормативні акти ЄС, прийняті на їхнє виконання.

2. Ірландія (право вибору, “opt-in”):

Відповідно до Протоколу № 21 щодо позиції Великої Британії та Ірландії у сфері свободи, безпеки і справедливості, вказана країна може обирати, які акти будуть обов’язковими для неї. Для цього країні надається право

висловити свою позицію упродовж 3 місяців з моменту подання відповідної пропозиції Раді ЄС.

3. Механізм посиленого співробітництва (ст. 20 ДЄС):

Цей механізм дозволяє зацікавленим країнам поглиблювати співпрацю за відсутності загальної згоди. Він породжує зобов'язання лише для залучених держав. Яскравим прикладом є Регламент про заснування Європейської прокуратури (Регламент 2017/1939), який на сьогодні є обов'язковим для 24 із 27 держав-членів (виключення Данія, Ірландія та Угорщина).

N.B.! Зверніть увагу, що акти, ухвалені в рамках посиленої співпраці, не вважається частиною *acquis*, що має бути прийняте державами-кандидатами на вступ до ЄС.

4. Екстратериторіальне застосування.

Окремі джерела права ЄС у сфері кримінальної юстиції можуть мати екстратериторіальне застосування, тобто бути обов'язковими для третіх країн.

Яскравим прикладом є Конвенція, що застосування Шенгенської угоди 1990 р., яка на сьогодні є обов'язковою для держав-учасниць Шенгенської зони, серед яких 25 – держави-члени ЄС (окрім Кіпру та Ірландії) та 4 – треті країни (Ісландія, Норвегія, Данія та Ліхтенштейн). Вказаний міжнародний договір містить положення, які регламентують співпрацю не лише у зв'язку із скасуванням перевірок на спільних кордонах, але й норми про співробітництво: взаємна допомога в кримінальних справах, здійснення екстрадиції, застосування принципу *ne bis in idem*, здійснення транскордонного спостереження та переслідування по гарячих слідах, функціонування Шенгенської інформаційної системи тощо.

При вивченні права ЄС у сфері кримінальної юстиції важливо пам'ятати:

1. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції є одним із найбільш чутливих сегментів європейської інтеграції, оскільки прямо стосується питань національного суверенітету та захисту

основоположних прав людини. Проте, незважаючи на його складність і делікатність, саме в цій сфері спостерігається значний прогрес, особливо після набуття чинності Лісабонським договором.

2. Регулювання співпраці держав-членів ЄС у сфері кримінальної юстиції на наднаціональному рівні (рівні ЄС) має суттєві відмінності від «класичного» міжнародного регулювання, що зумовлено унікальною природою права Союзу. Зокрема, наднаціональна природа права ЄС у сфері кримінальної юстиції проявляється (1) у прийнятті нормативних актів на основі кваліфікованої більшості, (2) їхній обов'язковій імплементації державами-членами та (3) специфічному механізмі забезпечення виконання зобов'язань державами-членами, що відбувається під ретельним моніторингом Європейської Комісії, що передбачає також можливість притягнення до відповідальності за порушення норм права ЄС на підставі рішень Суду Справедливості. Разом із тим співпраця держав на основі міжнародного права зумовлена його міжурядовою природою: (1) одностайністю при ухваленні рішень; (2) виникненням зобов'язань лише за згоди країни та (3) можливістю робити застереження до міжнародних договорів (якщо це не заборонено).

Аспект	Право ЄС у сфері кримінальної юстиції (наднаціональний рівень)	Міжнародне право (міжурядова співпраця)
Природа	Наднаціональна	Міжурядова
Прийняття рішень	Кваліфікована більшість у Раді ЄС (у виняткових випадках одностайно)	Одностайність
Обов'язковість для держав	Обов'язкове виконання для всіх держав-членів, незалежно від голосування міністра	Обов'язкове лише за згодою держави
Контроль виконання	Моніторинг Європейської Комісії, можливість притягнення до відповідальності через Суд Справедливості	Відсутність центрального контролю, реалізація залежить від держав
Застосування	Обов'язкове імплементація норм у національне право; норми права ЄС мають верховенство над національним правом і в окремих	Застосування зумовлено спеціальною згодою держави; держава може заявляти застереження (якщо це

Аспект	Право ЄС у сфері кримінальної юстиції (наднаціональний рівень)	Міжнародне право (міжурядова співпраця)
	випадках пряму дію	допускається), особливості застосування визначаються нац. зак-вом

3. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції в контексті захисту прав людини виконує подвійну функцію (функцію «меча та щита»):

(1) **функція меча:** захистити суспільство від тяжких злочинів і задля цього озброїти держав-членів необхідним правовим інструментарієм, що ґрунтується на єдиних стандартах криміналізації і пеналізації суспільно небезпечних діянь, а також підвищує ефективність взаємодії національних компетентних органів у боротьбі зі злочинністю;

(2) **функція щита:** захистити індивідів від свавілля і зловживань з боку правоохоронних і судових органів держав-членів. Для цього нормативні акти ЄС визначають мінімальні стандарти, які мають бути ними гарантовані як підозрюваним і обвинуваченим, так і жертвам злочинів.

4. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції спирається на значну джерельну базу, яка поступово збагачується. Законодавчий процес у цій сфері є доволі складним. Кожен ухвалений нормативний акт є результатом палких дебатів представників держав-членів. Найбільш поширеним законодавчим актом, спрямованим на зближення національного законодавства держав-членів, залишається директива, яка спрямована на досягнення визначеного у ній кінцевого результату і дозволяє зберігати національну специфіку у доволі чутливій з позиції національного суверенітету сфері.

2. Принцип взаємної довіри та взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах

Співпраця держав-членів ЄС у сфері кримінальної юстиції ґрунтується на **принципі взаємної довіри (“mutual trust”)**, що знаходить

свій нормативний вираз у **принципі взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах**, у тому числі судових вироків та ухвал. Вказаний принцип є ключовим принципом, який визначає особливості взаємодії національних компетентних органів держав-членів.

У відомому **Висновку 2/13 щодо приєднання Союзу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод** Суд Справедливості наголосив на важливості взаємної довіри у контексті кримінальної юстиції:

«Правова конструкція [Європейського Союзу] базується на ключовій презумпції: кожна держава-член ЄС поділяє з іншими державами-членами і визнає, що вони поділяють з нею, певний каталог спільних цінностей, на яких ґрунтується ЄС (ст. 2 ДЄС). З цієї презумпції випливає і обґрунтовується існування взаємної довіри між державами-членами, кожна із яких визнає ці цінності і, відповідно, гарантує дотримання права ЄС, яке їх регулює...» (п. 168)

«Принцип взаємної довіри між державами-членами має фундаментальне значення у праві ЄС, оскільки саме завдяки ньому можливо створити та підтримувати простір без внутрішніх кордонів. Цей принцип передбачає, що кожна держава-член, за винятком виняткових обставин, повинна вважати, що всі інші держави-члени дотримуються права ЄС, зокрема основоположних прав, гарантованих правом ЄС, передусім у сфері свободи, безпеки та правосуддя» (п. 191)

Принцип взаємної довіри є передумовою принципу взаємного визнання рішень у кримінальних справах. Останній отримав закріплення в первинному праві ЄС за Лісабонський договором у ч. 3 ст. 67 та ст. 82 ДФЄС.

Цікавий факт! Принцип взаємного визнання рішень у рамках Простору свободи, безпеки і справедливості був запозичений із права внутрішнього ринку ЄС. У відомій справі 120/78 Cassis de Dijon про французький фруктовий лікер 1979 року Суд Справедливості наголосив на важливості автоматичного визнання національних рішень про розміщення алкогольної продукції на ринку у контексті забезпечення вільного пересування товарів між державами-членами Співтовариства. Зокрема, Суд підкреслив, що принцип вільного руху товарів передбачає, що

суб'єкти господарювання мають право ввозити до своєї країни будь-який продукт, що надходить з іншої держави-члена, за умови, що він був законно виготовлений і проданий там, і що немає жодних застережень з міркувань, наприклад, охорони здоров'я або навколишнього середовища.

Як згадувалося нами раніше, право ЄС у сфері кримінальної юстиції набуло розвитку з набранням чинності **Амстердамським договором 1999 р.** того ж року, на засіданні **Європейської Ради у Тампере** (Фінляндія), було наголошено на важливості дотримання принципу визнання судових рішень, який має стати засадничим принципом судової співпраці у кримінальних справах.

У повідомленні **Європейської Комісії про взаємне визнання остаточних рішень у кримінальних справах (COM(2000), 495 final, від 26 липня 2000)** дається детальне роз'яснення термінам «взаємне визнання», «остаточні рішення» та «кримінальні справи»:

«Взаємне визнання»

«Взаємне визнання є принципом, який ... ґрунтується на припущенні, що навіть якщо інша держава вирішує певне питання інакше або зовсім не так, як власна держава, результати все одно визнаються рівноцінними рішенням національних органів. Важливим складником цього підходу є взаємна довіра — не лише до якості норм іншої держави, а й до того, що вони застосовуються належним чином.

На цій основі визнається, що результати, досягнуті в іншій державі, можуть мати юридичну силу у власному правопорядку. Це означає, що рішення, ухвалене компетентним органом однієї держави, може бути прийняте як дійсне і застосовне в іншій державі, навіть якщо в ній немає аналогічного органу, або він не мав би повноважень на таке рішення, або ж ухвалив би зовсім інший висновок у схожій ситуації.

Визнання іноземного рішення у кримінальних справах можна розглядати як надання йому юридичної сили поза межами держави його ухвалення — або шляхом визнання за ним правових наслідків, передбачених іноземним кримінальним правом, або ж через врахування цього рішення для надання йому юридичної сили відповідно до кримінального права

держави, що визнає».

«Остаточні рішення»

Цим терміном охоплено будь-які рішення, які набрали законну силу. Йдеться про рішення та ухвали, що стосуються суті кримінальної справи і щодо яких неможливе подальше оскарження, або, якщо таке оскарження є можливим, воно не має відкладального (призупиняючого) ефекту.

«Кримінальні справи»

Європейська комісія зауважила, що цей термін є широким і може охоплювати також адміністративні справи, які «стосуються кримінальних справ». Зокрема, коли йдеться про юридичних осіб. Окрім того, вона наголосила, що жорстке «розмежування виду юрисдикцій [адміністративна та кримінальна], засноване на повноваженнях органу, який має компетенцію ухвалювати рішення, може мати спотворювальний ефект» у контексті реалізації принципу взаємного визнання.

Отже, принцип взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах передбачає, що остаточні судові рішення, ухвалені в одній державі-члені ЄС, повинні визнаватись та виконуватись на території будь-якої іншої держави-члена без додаткових процедур. Виконання такого рішення є обов'язком, а не правом запитуваного національного органу. Таким чином, судові рішення, винесене, наприклад, у Литві, має виконуватись у Польщі чи Німеччині або будь-якій іншій державі-члені ЄС як таке, що ухвалене «власним» національним органом.

Вказаний принцип ґрунтується на трьох ключових аксіомах:

1. **Взаємній довірі**, яка зумовлена відданістю спільним європейським цінностям, що поділяють держави-члени Союзу, їхній повазі до фундаментальних прав та функціонуванню їхніх правових кримінально-правових систем на основі спільних правових стандартів. Вони довіряють одна одній настільки, що визнають рішення, ухвалені в іншій державі, навіть якщо їхня власна система працює дещо інакше.

2. **Еквівалентності** – кримінально-правова політика і законодавство держави-члена А, що стало підґрунтям відповідного рішення, презюмуються як такі, що мають однакову правову цінність у державі-члені В. Відповідно, рішення, прийняте на судовим органом однієї держави-члена, визнається таким самим обґрунтованим та законним, як і рішення, що могло би бути ухвалене в іншій державі-члені.
3. **Екстратериторіальності** – остаточне рішення, ухвалене судовим органом в одній із держав-членів ЄС, породжує юридичні наслідки у рамках територіальних юрисдикцій інших держав-членів.

Важливо звернути увагу, що принцип визнання судових рішень у кримінальних справах спрямований на спрощення та прискорення судової співпраці між державами-членами ЄС. При цьому тягар забезпечення контролю за повагою до фундаментальних прав лежить на державі, які направляє запит про виконання відповідного рішення, а не на запитуваній державі.

Реалізація принципу взаємного визнання судових рішень зумовлена двома ключовими умовами:

1. Наявністю акту вторинного права ЄС, яке конкретизує механізм виконання судового рішення та є обов'язковим для держави. Наприклад, обов'язок виконання судового рішення у рамках Європейського ордеру на арешт визначено у Рамковому рішенні Ради 2002/584/JHA від 13 червня 2002 року. Цей акт визначає умови та процедури передачі осіб у рамках судового переслідування або виконання вироку у кримінальній справі.

2. Достатнім рівнем взаємної довіри між державами-членами. Кожна країна повинна мати впевненість у тому, що в інших країнах ЄС функціонує незалежна судова система, яка поважає принцип верховенства права та захищає фундаментальні права. При цьому не йдеться про ідентичний рівень захисту у запитуючій і запитуваній країні. У рішенні у справі *C-399/11 Melloni*, Суд Справедливості сформулював специфічне зобов'язання у контексті поваги фундаментальних прав: держави-члени не можуть відмовлятися виконувати судові рішення, вимагаючи від іншої країни гарантій вищого рівня захисту основоположних прав, ніж передбачено правом ЄС, навіть якщо у них самих діють більш високі стандарти захисту. Отже, принцип взаємної довіри допускає відмінності у

правовому регулюванні за умови дотримання мінімальних стандартів забезпечення прав, гарантованих правом Союзу.

У цьому контексті важливо також наголосити, що принцип взаємної довіри має все ж певні межі, оскільки не йдеться про «сліпу» довіру між національними органами та безумовне виконання будь-яких рішень, навіть якщо вони є законними та набрали силу. В об'єднаних справах *C-404/15 та 659/15 PPU Aranyosi i Cardararu*, що стосувалася виконання запиту за Європейським ордером на арешт, Суд Справедливості нагадав, що існує презумпція поваги до фундаментальних прав у запитуючій державі-членів. Проте якщо орган запитуваної держави-члена встановить, що особа, щодо якої надіслано запит, буде піддана реальному ризику нелюдського або принижуючого гідність поводження у разі її видачі запитуючій державі-члену, то виконання Європейського ордера на арешт має бути відкладене або не здійснюватися взагалі. Утім на практиці такі справи є поодинокими і механізм виконання судових рішень працює належним чином.

Отже, належна повага до фундаментальних прав у запитуючій державі є передумовою виконання зобов'язання щодо виконання судового рішення запитуваним національним органом.

Необхідно звернути увагу, що принцип взаємного визнання судових рішень між державами-членами ЄС має значну специфіку у порівнянні із принципом виконання запиту у рамках традиційної міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

Взаємне визнання судових рішень між державами-членами ЄС	Виконання запиту у рамках міжнародної правової допомоги у кримінальних справах
Механізм у рамках ЄС	Механізм міжнародного співробітництва
Запит направляється на основі акту права ЄС (Рамкове рішення про Європейський ордер на арешт 2002 р., Директива 2014/41/EU про Європейський ордер на розслідування тощо)	Запит направляється на основі міжнародного договору (Європейська конвенція про правову допомогу в кримінальних справах 1959 р., Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові

	відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р. тощо)
Запит направляється безпосередньо компетентним органам запитуваної держави-члена	Запит направляється через дипломатичні канали
Судові органи запитуваної держави-члена визнають та виконують рішення судового органу запитуючої держави-члена ЄС із мінімальними формальностями на основі взаємної довіри; передбачено обмежений перелік підстав для відмови у виконанні запиту.	Міжнародні договори про правову допомогу передбачають значний перелік підстав для відмови у виконанні запитів (вимога подвійної кримінальності, заборона видавати власних громадян, виключення щодо фінансових злочинів тощо).
Процес є відносно швидким. Визначено строки виконання для конкретного механізму визнання.	Процес є тривалим. Немає чітких часових обмежень.

3. Компетенція ЄС у сфері кримінальної юстиції

Сфера кримінальної юстиції є одним із найбільш делікатних напрямів, які охоплюються компетенцією Європейського Союзу, адже вона безпосередньо пов'язана із реалізацією національної кримінально-правової політики, що традиційно вважається «останнім оплотом суверенітету». Саме кримінальне право втілює найсильнішу функцію державної влади — забезпечувати захист національної безпеки та правопорядку, прав і свобод кожного, хто перебуває під юрисдикцією держави.

Історія європейської інтеграції свідчить про тривале небажання держав-членів передавати регулювання сфери кримінальної юстиції на наднаціональний рівень. Делегування частини суверенних повноважень у цій галузі тривалий час залишалося предметом гострих політичних та правових дискусій. Лише з поширенням злочинності та зростанням транснаціональних загроз стало очевидно, що ефективна протидія їхнім наслідкам можлива лише через спільні механізми ЄС. Це поступово

спонукало держави-члени передати частину суверенних повноважень для регулювання на рівні ЄС в обмін на додаткові гарантії безпеки.

На сьогодні співпраця держав-членів ЄС у рамках кримінальної юстиції віднесена до **спільної компетенції**.

Нагадаємо! Розподіл повноважень між Європейським Союзом і державами-членами має свої особливості залежно від конкретної сфери правового регулювання. Найширший обсяг повноважень ЄС має у рамках *виключної компетенції*, саме там він зберігає законодавчу монополію. Сюди віднесені сфери переважно торговельно-економічного характеру. Натомість у рамках *допоміжної компетенції* Союз має повноваження вживати дій лише для підтримки, координації та доповнення дій держав-членів. Йдеться про сферу освіти, охорони здоров'я, адміністративного співробітництва. У рамках *спільної компетенції*, яка охоплює серед інших «простір свободи, безпеки і справедливості», куди відповідно віднесено сферу кримінальної юстиції, Союз поділяє повноваження із державами-членами.

Це означає, що право приймати законодавчі акти у сфері кримінальної юстиції мають як держави-члени, так і ЄС.

З огляду на специфіку спільної компетенції ЄС та чутливість сфери кримінальної юстиції, яка тісно пов'язана з національною кримінально-правовою політикою та відображає багаторічні правові традиції держав-членів, особливого значення набувають правові гарантії, покликані забезпечити держави-члени від надмірного втручання ЄС у цю сферу.

До таких гарантій належать:

(1) **принцип субсидіарності**, що вимагає залучення ЄС лише тоді, коли цілей не можна досягти на національному рівні;

(2) **принцип пропорційності**, який обмежує заходи Союзу лише необхідним мінімумом для досягнення поставленої мети; та

(3) **«механізм екстреного гальмування»**, що дозволяє державам-членам призупинити законодавчий процес у разі загрози порушення основоположних аспектів їхніх систем кримінального судочинства.

Установчими договорами Союзу окреслюються напрямки, в яких Рада та Європейський Парламент можуть приймати нормативні акти, спосіб

прийняття акту (кваліфікована більшість / одностайність), та навіть форма акту.

Наприклад:

Стаття 82 ДФЄС «Судове співробітництво в кримінальних справах»

«1. ...Європейський Парламент та Рада, діючи згідно **зі звичайною законодавчою процедурою**, ухвалюють заходи:

- (а) для встановлення правил та процедури, що забезпечують визнання в усьому Союзі всіх форм вироків та судових рішень;
- (b) для запобігання та розв'язання конфліктів юрисдикцій держав-членів;
- (c) для підтримання навчання суддів та судового персоналу;
- (d) для сприяння співробітництву судових або аналогічних їм органів держав-членів стосовно проваджень в кримінальних справах та у забезпеченні виконання рішень.

2. Європейський Парламент та Рада за допомогою **директив**, ухвалених згідно зі **звичайною законодавчою процедурою**, можуть встановити мінімальні правила, наскільки це необхідно для спрощення взаємного визнання вироків та судових рішень, а також сприяння поліцейському та судовому співробітництву в кримінальних справах транскордонного змісту.

Якщо ЄС скористався своїми законодавчими повноваженнями, держави-члени не можуть самостійно приймати законодавчі акти. При цьому варто пам'ятати про специфіку регулювання за допомогою директив. Так, наприклад, Директива 2012/29 про мінімальні стандарти прав жертв злочинів вимагає від держав прийняття спеціального законодавства, спрямованого на реалізацію її мети та цілей та здійснення необхідних заходів для інституційного та інформаційного забезпечення.

Необхідно звернути увагу, що у сфері кримінальної юстиції держави-члени зберігають значні дискреційні повноваження. Фактично на сьогодні існує 27 різних правових систем, які об'єднані лише **мінімальними** правовими стандартами, визначеними у праві ЄС.

У ч. 1 ст. 67 ДФЄС наголошується:

«Союз є простором свободи, безпеки і справедливості, де поважаються основоположні права та різні правові традиції і правові системи держав-членів».

У ст. 72 ДФЄС підкреслюється, що положення Розділу V «Простір свободи, безпеки і правосуддя»

«не впливають на виконання обов'язків держав-членів стосовно підтримання правопорядку та гарантування внутрішньої безпеки»

Важливо наголосити, що жодна установа ЄС, зокрема Комісія і Суд Справедливості, не можуть скасувати національні кримінальні або кримінально-процесуальні закони, навіть якщо вони не відповідають асquis ЄС, що підтверджується рішенням Суду ЄС. Право змінювати законодавчі акти – виключна прерогатива держав-членів. Водночас слід пам'ятати про несприятливі правові наслідки, які можуть мати місце для такої країни. Зокрема, до такої країни може бути застосовано процедуру притягнення до відповідальності за ст. 260 ДФЄС.

Окрім того, варто звернути увагу, що установи ЄС не замінюють національні правоохоронні і судові органи держав-членів. Так, Європол є лише центром координації національних поліцейських органів держав. Він не наділений правом здійснювати примусові заходи на території жодної країни, не проводить розслідування і не збирає докази у кримінальній справі. Суд Справедливості не здійснює правосуддя замість національних судів, не розглядає справу про вину особи і не має права визначати покарання за вчинене правопорушення. Це виключне повноваження національного судового органу. Водночас національні суди можуть звернутися до Суду Справедливості із преюдиціальним запитом щодо тлумачення норми права ЄС у сфері кримінальної юстиції, наприклад, Директиви 2012/13/EU про право на інформацію в кримінальному процесі, для правильного розуміння змісту норми права ЄС, яка регулює відносини, що охоплюються предметом справи. Такі запити розглядаються Судом ЄС у порядку термінової процедури.

4. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції: рівні правового регулювання

Сфера кримінальної юстиції держав-членів ЄС регулюється на трьох рівнях:

- 1) міжнародному - універсальному та регіональному (європейському)
- 2) наднаціональному (рівні ЄС) та
- 3) національному (рівні держав-членів).

Відповідно, право ЄС для його держав-членів не є єдиним регулятором. Відтак для розуміння особливостей правового регулювання у відповідного напрямку для конкретної країни необхідно враховувати (1) зміст зобов'язань держави за чинними для неї міжнародними договорами, (2) зміст зобов'язань держави у праві ЄС у сфері кримінальної юстиції, а також (3) специфіку положень її національного законодавства.

Система правового регулювання на міжнародному рівні є складною і розгалуженою. Вона представлена численними міжнародними багатосторонніми універсальними і регіональними договорами, а також двосторонніми угодами.

Серед багатосторонніх універсальних договорів, в яких беруть участь держави-члени ЄС, варто виділити Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., Конвенція ООН проти корупції 2003 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. тощо.

На регіональному, європейському рівні важливу роль відіграють багатосторонні міжнародні договори, укладені у рамках або під егідою Ради Європи. Багато з цих договорів стали «материнськими договорами», на основі яких були розроблені законодавчі акти ЄС, що враховують специфіку співпраці держав цього інтеграційного утворення.

Серед ключових міжнародних угод Ради Європи варто виділити Європейську конвенцію про видачу правопорушників 1957 р., Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., Конвенцію про передачу засуджених осіб 1983 р. та інші. Особливе значення має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

1950 р. (ЄКПЛ), значення якої у контексті кримінальної юстиції ЄС буде розкрито в рамках іншої теми цього курсу.

Окрім багатосторонніх договорів співробітництво країн із запобігання і боротьби зі злочинністю і надання правової допомоги регламентується численними двосторонніми міжнародними угодами, які доповнюють існуючі багатосторонні угоди або виступають їхньою альтернативою за відсутності регулювання відносин між країнами через багатосторонні правові інструменти. Вони можуть укладатися як між державами-членами ЄС (наприклад, Угода між ФРН та Республікою Польща щодо доповнення Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах та сприяння її застосуванню 2003 р.), так і з третіми країнами (Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу і правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р.).

Досліджуючи специфіку регулювання співпраці на міжнародному рівні у сфері кримінальної юстиції варто звернути увагу на такі особливості.

1. Стороною міжнародного договору може бути ЄС, а також ЄС поряд із його державами-членами.

Приєднання ЄС до міжнародного договору означає, що такий договір стає безпосереднім джерелом права ЄС і породжує для нього юридичні наслідки. Відтак усі установи Союзу, передусім Рада та Європейський Парламент у здійсненні своїх законодавчих повноважень, зобов'язані враховувати положення такого договору.

Наприклад, ЄС є стороною Конвенції ООН проти корупції 2003 р. та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами 2011 р. (Стамбульська конвенція) поряд із його державами-членами.

ЄС також може бути учасником двостороннього договору: Угода між ЄС та США про взаємну правову допомогу 2003 р., Угода між ЄС та Японією про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 2009 р.

2. Співпраця держав-членів ЄС у сфері кримінальної юстиції може регулюватися багатосторонніми міжнародними угодами, укладеними безпосередньо між цими країнами.

Наприклад, важливе значення має досі чинна **Конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах між державами-членами ЄС 2000**. Цією Конвенцією передбачено тимчасову передачу осіб, що утримуються під вартою, з метою проведення слідчих дій; проведення допиту шляхом відео конференції; допит свідків та експертів шляхом телефонних конференцій; контроль засобів електрозв'язку та перехоплення повідомлень за допомогою постачальників послуг із такого зв'язку тощо. На особливу увагу заслуговують положення ст. 13 Конвенції про можливість створення спільних слідчих груп для розслідування транснаціональних злочинів.

5. Співвідношення права ЄС у сфері кримінальної юстиції та національного і міжнародного права

Співвідношення права ЄС і національного права (права держав-членів)

Кожен акт, прийнятий у сфері кримінальної юстиції ЄС характеризується **вищою юридичною силою** над усім національним законодавством держав-членів, у тому числі над національними конституціями.

У відомій *справі C-399/11 Melloni*, яка стосувалася преюдиціального запиту про передачу особи у рамках виконання рішення за Європейським ордером на арешт, Суд Європейського Союзу наголосив на важливості дотримання права ЄС [у справі йшлося про Рамкове рішення 2002/584/ЈНА, тобто акт вторинного права] навіть якщо національне законодавство запитуваної країни [йшлося про Конституцію Королівства Іспанії] встановлює більш високі стандарти поваги до прав особи, зокрема права на захист і справедливий суд, щодо якої такий запит було направлено.

Рішення Суду Справедливості у справі C-399/11 Melloni:

«59. На підставі принципу верховенства права ЄС, який є ключовою ознакою правопорядку Союзу, ...норми національного права, навіть конституційного рівня, не можуть підривати ефективність права ЄС на території цієї держави».

Співвідношення права ЄС у сфері кримінальної юстиції і міжнародного права

Якщо співвідношення між національним законодавством і правом ЄС, а також міжнародними угодами, укладеними між державами-членами Союзу і правом ЄС, є очевидним – діє примат права Союзу –, то питання про співвідношення права ЄС у сфері кримінальної юстиції та багатосторонніми універсальними і регіональними міжнародними договорами є більш складними.

Як співвідносяться право ЄС у сфері кримінальної юстиції та міжнародний договір, укладений із третіми країнами? Що підлягатиме застосуванню у разі ймовірної колізії зобов'язань?

1. Міжнародні договори у сфері кримінальної юстиції та первинне право ЄС

Угоди, укладені Європейським Союзом із третіми країнами та міжнародними організаціями регулюються нормами загального міжнародного права. На них поширюються такі фундаментальні принципи, як обов'язковість виконання та заборона односторонньої зміни («*pacta sunt servanda et non unilateraliter modificanda*»).

Для уникнення можливих колізій між нормами міжнародних договорів та установчими договорами ЄС (ДЄС, ДФЄС) і Хартією ЄС може застосовуватися механізм попередньої перевірки Судом Справедливості можливості укладання такого договору.

Частина 11 ст. 218 ДФЄС:

«Держава-член, Європейський Парламент, Рада або Комісія можуть отримати висновки Суду щодо того, чи є запланована угода сумісною з Договорами. Якщо висновок Суду є негативним, запланована угода не може набути чинності, доки до неї не буде внесено зміни або не буде переглянуто Договори».

Так, у відомому **Висновку 2/13** щодо приєднання Союзу до **Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод** Суд Справедливості обґрунтував неможливість такого приєднання, оскільки воно «підриває автономію права Європейського Союзу», у тому числі у сфері кримінальної юстиції ЄС, а відтак може призвести до колізій у виконанні зобов'язань держав-членів за установчими договорами Союзу та ЄКПЛ.

Висновок Суду Справедливості 2/13 щодо приєднання Союзу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

«194. Оскільки приєднання до ЄКПЛ вимагатиме, щоб ЄС і держави-члени розглядалися як договірні сторони не лише у відносинах із державами, що не є членами Союзу, а й у взаєминах між собою — включно з тими випадками, коли ці взаємини регулюються правом ЄС — це змусить державу-член перевіряти, чи інша держава-член дотримувалася фундаментальних прав, незважаючи на встановлений правом ЄС обов'язок взаємної довіри між державами-членами, — таке приєднання може порушити фундаментальний баланс у ЄС і підірвати автономію права Союзу».

Ще одним прикладом є **Висновок Суду Справедливості 1/15** щодо укладання Угоди між ЄС та Канадою про передачу та обробку даних пасажирських іменних записів. Суд визнав неможливість укладання цієї Угоди, оскільки вона «є несумісною зі статтями 7, 8 і 21 та статтею 52(1) Хартії ЄС про основоположні права в тій мірі, у якій вона не забороняє передачу чутливих даних з Європейського Союзу до Канади, а також їхнє використання та зберігання».

2. Співвідношення вторинного права ЄС у сфері кримінальної юстиції та міжнародних договорів

Відповідно до прецедентного права Суду Справедливості, міжнародні договори мають пріоритет над актами вторинного права ЄС (регламентами, директивами, рішеннями).

Рішення у справі C-363/12, Z

«71. Міжнародні угоди укладаються Європейським Союзом. Вони є обов'язковими для його інституцій і, відповідно, мають пріоритет над актами Європейського Союзу».

«72. Примат міжнародних угод ... над актами вторинного права означає, що ці акти мають, наскільки це можливо, тлумачитися у спосіб, сумісний із цими угодами».

«73. Положення [міжнародного договору] від моменту набрання ним чинності є невід'ємною частиною правопорядку Європейського Союзу...».

«75...[Міжнародний договір] може використовуватися для тлумачення [нормативного акту ЄС], який має, наскільки це можливо, тлумачитися у спосіб, сумісний із цим [міжнародним договором]».

Більш складними є справи, в яких йдеться про застосування нормативних актів Союзу, які прийняті на виконання зобов'язань за міжнародним правом, якщо виникає колізія такого акту із фундаментальними правами, які захищаються Хартією ЄС, тобто джерелом первинного права Союзу.

Так, у справі *Kadi (Рішення Суду Справедливості в об'єднаних справах C-402/05 P та C-415/05 P)* йшлося про оскарження рішення Суду I інстанції (нині Загального суду ЄС), яким було відмовлено у задоволенні вимог позивачів - пана Каді, пана Юсуфа та міжнародної фундації «Аль Баракаат» - про скасування Регламенту Ради 881/2002, яким було запроваджено обмежувальні заходи проти осіб та організацій, пов'язаних із Усамою бін Ладеном, «Аль-Каїдою» та Талібаном. Вказаний Регламент був прийнятий на виконання Резолюцій Ради Безпеки на основі Глави VII Статуту ООН («Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії»). Свої вимоги заявники обґрунтовували порушенням їхніх фундаментальних прав, що стосувалися різних аспектів права на ефективний засіб правового захисту та права на захист – прав, які на той час захищалися як частина загальних принципів права ЄС. Суд підтримав вказані аргументи заявників і своїм рішенням скасував оскаржуваний Регламент. При цьому з

урахуванням виявлених недоліків він зобов'язав Раду розробити новий регламент для імплементації відповідної Резолюції Ради Безпеки ООН.

У рішенні Суд Справедливості зазначив:

«291. ...Європейське Співтовариство повинно дотримуватися норм міжнародного права при здійсненні своїх повноважень... Акт, прийнятий на підставі цих повноважень, повинен тлумачитися та його сфера застосування обмежуватися з урахуванням відповідних норм міжнародного права.

282. ... Міжнародна угода не може впливати на розподіл повноважень, закріплений у Договорах, а отже, і на автономію правової системи Співтовариства...

283. ...Фундаментальні права становлять невід'ємну частину загальних принципів права, дотримання яких забезпечує Суд...

284. ... повагу до прав людини слід розглядати як умову правомірності актів Співтовариства ... заходи, що не відповідають вимогам дотримання прав людини, є неприпустимими у Співтоваристві.

285. ... зобов'язання, що випливають із міжнародного договору, не можуть порушувати конституційні принципи Договору про ЄС, серед яких вимога, щоб усі акти Співтовариства поважали фундаментальні права. Така повага є умовою їхньої правомірності, контроль за якою здійснює Суд у межах повної системи правових засобів захисту, передбачених Договором.

286. ... за обставин, подібних до цих справ, перевірка правомірності, яку має забезпечити судова система Співтовариства, поширюється на акт Співтовариства [Регламент 881/2002], ухвалений для реалізації відповідного міжнародного договору [Статут ООН], а не на сам договір як такий.

287. Що стосується акта Співтовариства, який, подібно до оскаржуваного регламенту, має на меті реалізувати резолюцію, ухвалену Радою Безпеки згідно з Главою VII Статуту ООН, то судові органи Співтовариства ... не уповноважені перевіряти правомірність такої резолюції, ухваленої міжнародним органом, навіть якщо така перевірка обмежувалася б аналізом її відповідності нормам *jus cogens*.

288. При цьому будь-яке рішення судової системи Співтовариства, яким встановлюється, що захід Співтовариства, спрямований на реалізацію такої резолюції, суперечить вищому правовому принципу в правовому порядку Співтовариства [повагу до фундаментальних прав], не буде ставити під сумнів пріоритетність цієї резолюції в міжнародному праві...

307. ...Статут Організації Об'єднаних Націй має пріоритет над актами вторинного права Спільноти.

308. Однак такий пріоритет на рівні права Спільноти не поширюється на первинне право, зокрема на загальні принципи, частиною яких є фундаментальні права.»

Отже, з аналізованого рішення можна зробити такі важливі висновки:

1. Право ЄС, у тому числі у сфері кримінальної юстиції є автономною правовою системою, яка діє паралельно з міжнародним правом. Вона має низку своїх унікальних особливостей. Зокрема, фундаментальні права, які захищаються в ЄС – це найвища правова цінність, яка захищається, у тому числі у процесі дотримання норм міжнародного права.

2. Виконання зобов'язань за міжнародним договором, у тому числі Статутом ООН, не може нівелювати засадничі принципи, які захищаються установчими договорами ЄС і Хартією 2000 р., включно із принципом поваги до фундаментальних прав.

3. Неправомірними визнаються акти права ЄС, які хоча і прийняті на виконання міжнародних зобов'язань, однак порушують фундаментальні права, які захищаються у правопорядку ЄС.

4. Скасування нормативного акту Союзу, який прийнятий на виконання міжнародного зобов'язання, не впливає на юридичну силу відповідного джерела міжнародного права, яке передбачає відповідне міжнародне зобов'язання.

3. Міжнародні угоди держав-членів ЄС з третіми країнами і їхні зобов'язання за правом ЄС у сфері кримінальної юстиції

Ще одне складне практичне питання, яке може виникати на практиці, - виконання зобов'язань державами-членами ЄС за міжнародними угодами з третіми країнами у ситуаціях, коли можуть виникати колізії з виконанням їхніх зобов'язань, що випливають із права ЄС у сфері кримінальної юстиції.

З одного боку держави-члени зв'язані принципом *pacta sunt servanda*, що вимагає дотримання державою усіх своїх міжнародних зобов'язань, як за багатосторонніми, так і двосторонніми договорами, як за універсальними, так і за регіональними або партикулярними угодами. При

цьому держава не може послатися на положення міжнародного договору, який містить несумісні зобов'язання, і відмовитися його виконувати.

Установчі договори містять спеціальні положення, щоб держава не потрапила у «пастку замкненого кола», коли виконання зобов'язання за одним міжнародним договором буде призводити до порушення іншого.

Ст. 4(3) ДЄС:

«... Держави-члени вживають усіх належних заходів, загальних або спеціальних, щоб забезпечити виконання зобов'язань, що випливають із Договорів [ДЄС і ДФЄС] або випливають із актів установ Союзу. Держави-члени сприяють виконанню завдань Союзу й утримуються від будь-якої дії, що можуть загрожувати досягненню цілей Союзу».

Ст. 351 ДФЄС:

«Тією мірою, якою такі угоди [угоди між однією і більше держав-членів із однією або більше третіми країнами] є несумісними з [установчими] Договорами, держави-члени ... вживають належних кроків для усунення встановлених несумісностей...».

Однак на практиці не завжди очевидно є можлива колізія.

Важливе рішення з цього приводу було ухвалено Судом Справедливості у *справі C-435/22 PPU*. Преюдиціальний запит був пов'язаний із дією принципу *ne bis in idem*, який закріплено у ст. 50 Хартії ЄС та ст. 54 Конвенції про застосування Шенгенської угоди – важливим джерелами права ЄС у сфері кримінальної юстиції. Зазначені норми забороняють екстрадицію з держави-члена ЄС громадянина третьої країни до іншої третьої країни, якщо ця особа вже була засуджена остаточним рішенням в іншій державі-члені за ті ж самі діяння, зазначені в запиті про екстрадицію, і відбула призначене там покарання.

Зокрема, преюдиціальний запит було направлено Вищим регіональним судом м. Мюнхен (Німеччина) у зв'язку із запитом компетентних органів США про видачу громадянина третьої країни (громадянина Сербії), який ґрунтувався на двосторонній угоді ФРН та США 1978 р. про екстрадицію. Специфіка цієї угоди полягала у тому, що *ne bis in idem* поширювався лише на судові рішення, які були ухвалені у договірних сторонах, тобто ФРН та США. У цій справі йшлося про судові рішення, яке

було увалене судом Словенії, іншої держави-члена ЄС, за яким особа відбула покарання. Отже, за логікою угоди про екстрадицію 1978 р. факт відбуття покарання за рішенням словенського суду не звільняв ФРН від виконання зобов'язання із видачі такої особи до США.

У цій справі, як і у вищезгаданих, Суду Справедливості зосередився на концепції фундаментальних прав, які захищаються на найвищому рівні у правопорядку Союзу. У контексті важливості захисту фундаментальних прав, зокрема на основі принципу *ne bis in idem*, Суд наголосив, що органи держави-члена не повинні передавати громадянина третьої країни до іншої третьої країни, якщо він уже був остаточно засуджений в іншій державі-члені за ті самі діяння, що зазначені в запиті про екстрадицію, і відбув призначене покарання. Він підкреслив, що принцип *ne bis in idem* має бути гарантований навіть у разі, якщо двосторонній договір про екстрадицію запитуваної держави-члена обмежує застосування цього принципу лише вироками, винесеними у самій запитуваній державі.

Рішення Суду Справедливості у справі C-435/22 PPU

«94. У цій справі тлумачення статті 54 CISA [Конвенції, що імплементує Шенгенську угоду] ..., відповідно до якого допускається ведення кількох кримінальних проваджень проти однієї і тієї ж особи за ті самі дії, за які вона вже була засуджена або виправдана остаточно вироком в іншій державі-члені, ставило б під сумнів у відносинах між державами-членами саму основу простору свободи, безпеки та правосуддя як простору без внутрішніх кордонів і ігнорувало б принципи взаємної довіри та взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах, на яких ґрунтується ця норма.

109. Принцип *ne bis in idem*, закріплений у статті 50 Хартії, має пряму дію... Те саме стосується статті 54 CISA.

110. На національний суд, який звернувся із преюдиціальним запитом покладається обов'язок забезпечити застосування ст. 54 CISA та ст. 50 Хартії при справі на національному рівні. Він не повинен застосовувати будь-яку норму Угоди про екстрадицію між Німеччиною та США, несумісну з принципом *ne bis in idem*, закріпленим у цих статтях. При цьому немає необхідності очікувати перегляду цієї угоди з боку

Федеративної Республіки Німеччина.

111. Зобов'язання [за Угодою між ФРН та США 1978 р.] не може мати переваги над зобов'язаннями, що виникають для цієї держави-члена з положень права ЄС...».

Отже, із вивчення цього рішення можемо зробити висновок про важливість ретельної перевірки міжнародних угод держави на предмет їхньої сумісності із фундаментальними правами, які захищаються на рівні Союзу. Відповідно до прецедентної практики Суду ЄС зобов'язання держав-членів забезпечити захист фундаментальних прав мають пріоритет над зобов'язаннями держав-членів за міжнародними угодами із третіми країнами.

Висновки до теми 1

1. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції – це важлива складова права Європейського Союзу. Воно охоплює (1) «кримінальне право ЄС»; (2) «кримінально-процесуальне право ЄС»; (3) норми про співпрацю компетентних органів держав-членів ЄС у кримінальних справах із протидії і боротьби з транскордонною злочинністю та іншими тяжкими злочинами.

2. Співпраця держав-членів ЄС у сфері кримінальної юстиції ґрунтується на принципі взаємної довіри, що знаходить свій нормативний вираз у принципі взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах, у тому числі судових вироків та ухвал. Вказаний принцип є

ключовим принципом, який визначає особливості взаємодії національних компетентних органів держав-членів Союзу.

3. Регулювання правовідносин у рамках кримінальної юстиції охоплюється спільною компетенцією ЄС і держав-членів. Принципи субсидіарності, пропорційності та «механізм екстреного гальмування» є важливими правовими гарантіями від надмірного втручання з боку Європейського Союзу.

4. Сфера кримінальної юстиції держав-членів ЄС регулюється на трьох рівнях: міжнародному (універсальному та регіональному (європейському)), наднаціональному (рівень ЄС) та національному (рівень держави). Відтак для розуміння особливостей правового регулювання у відповідного напрямку для конкретної країни необхідно враховувати (1) зміст зобов'язань держави за чинними для неї міжнародними договорами, (2) зміст зобов'язань держави у праві ЄС у сфері кримінальної юстиції, а також (3) специфіку положень її національного законодавства.

5. Кожен акт, прийнятий у сфері кримінальної юстиції ЄС характеризується вищою юридичною силою над усім національним законодавством держав-членів, у тому числі над національними конституціями.

6. Право ЄС, у тому числі у сфері кримінальної юстиції, є автономною правовою системою, яка діє паралельно з міжнародним правом. Зобов'язання держав-членів забезпечити захист фундаментальних прав, які захищаються у праві ЄС, мають пріоритет над зобов'язаннями держав-членів за міжнародними угодами із третіми країнами, навіть за Статутом ООН.

Тестові завдання

1. Право ЄС у сфері кримінальної юстиції охоплює:

- а) «кримінальне право ЄС»
- б) «кримінально-процесуальне право ЄС»
- в) норми про співпрацю у боротьбі з транскордонною злочинністю та тяжкими злочинами;
- г) кримінальне право ЄС та право держав-членів, кримінально процесуальне право ЄС і право держав-членів;

д) міжнародне кримінальне право, «кримінальне право ЄС», кримінальне право держав-членів.

2. Який принцип вважається основою співпраці держав-членів ЄС у кримінальних справах?

- а) принцип пропорційності;
- б) принцип субсидіарності;
- в) принцип верховенства права ЄС;
- г) принцип взаємної довіри і визнання судових рішень.

3. До якого виду компетенції належить сфера кримінальної юстиції?

- а) виключана компетенція ЄС;
- б) допоміжна компетенція ЄС;
- в) спільна компетенція;
- г) виключна компетенція держав-членів.

4. Який механізм дозволяє державам-членам блокувати прийняття нормативного акту ЄС у сфері кримінальної юстиції, якщо воно може негативно вплинути на основні аспекти системи кримінального судочинства держави?

- а) «механізм екстренного гальмування»;
- б) механізм посиленої співпраці;
- в) механізм імпліцитних повноважень;
- г) механізм взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах.

5. Яке із вказаних тверджень про співвідношення права ЄС у сфері кримінальної юстиції та міжнародного права відповідно до практики Суду Справедливості є правильним?

а) міжнародні універсальні договори мають безумовний пріоритет над нормами права ЄС у сфері кримінальної юстиції;

б) акти вторинного права ЄС у сфері кримінальної юстиції мають пріоритет над міжнародними договорами, укладеними ЄС;

в) зобов'язання держав-членів забезпечити захист фундаментальних прав, які захищаються у праві ЄС, мають пріоритет над зобов'язаннями держав-членів за міжнародними угодами із третіми країнами;

г) держава-член ЄС звільняється від виконання своїх зобов'язань, що випливають із установчих договорів Союзу, якщо вони є несумісними із зобов'язаннями за міжнародною угодою із третіми країнами, учасницею якої вона є.

Практичний кейс

Фабула справи: У 2025 році Рада ЄС прийняла Регламент про застосування обмежувальних заходів щодо громадянина України А., відомого підприємця, на підставі резолюції Ради Безпеки ООН, що містила перелік осіб, підозрюваних у фінансуванні міжнародного тероризму. Зокрема, його активи на території держав-членів Союзу були заморожені, а йому було заборонено в'їзд до країн ЄС.

А. звернувся до Загального суду ЄС із скаргою про анулювання положень Регламенту Ради ЄС, що його стосується. Зокрема, А. стверджував, що його ім'я було включене до списку без будь-якого попереднього повідомлення чи можливості висловитися; він не отримав доступу до доказів, які стали підставою для включення його до санкційного списку; замороження активів порушує його право власності та право на справедливий судовий розгляд, гарантовані Хартією основоположних прав ЄС.

Питання: Чи може Загальний суд ЄС перевіряти законність актів ЄС, що імплементують рішення Ради Безпеки ООН, з огляду на дотримання фундаментальних прав, гарантованих правопорядком Союзу?

Опорна справа: Kadi (Рішення Суду Справедливості в об'єднаних справах C-402/05 P та C-415/05 P)

Рефлексії

1. Що означає кожен із компонентів «Простору свободи, безпеки і справедливості ЄС»?
2. Що є головною ідеєю права ЄС у сфері кримінальної юстиції?
3. Чому право ЄС у сфері кримінальної юстиції вважається одним із найбільш «молодих» напрямків у праві ЄС?
4. Як держава-член може відстояти свої національні інтереси, що стосуються ключових засад системи національного кримінального

судочинства при прийнятті нормативних актів ЄС у сфері кримінальної юстиції?

5. За яких умов держава-член ЄС зобов'язана виконати судове рішення, ухвалене судовим органом іншої держави-члена ЄС?
6. За якої умови ЄС буде виконувати міжнародні зобов'язання, які впливають із міжнародних договорів із третіми країнами?